

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ПРОДУКТИВНИХ ВИДІВ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Світлана Ревуцька

канд. пед. наук, доцент кафедри філології,
перекладу та стратегічної комунікації
Національної академії Національної гвардії України
(61000, Харків, Захисників України, 3);
e-mail: svetrev2014@gmail.com;
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6568-236X>

Статтю присвячено вирішенню актуальної для сучасної вищої школи проблеми – розвитку вміння мислити критично. Кожний викладач закладу вищої освіти, незалежно від того, яку дисципліну він викладає, повинен на своїх заняттях і формувати, і розвивати у студентів уміння критично мислити. Особливо це стосується викладачів іноземної мови. Мета статті – обґрунтувати результативність упровадження в освітній процес технологій розвитку критичного мислення у студентів вищої школи та систематизувати ті технології розвитку критичного мислення на заняттях з іноземної мови, які сприяють удосконаленню навичок у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говоріння і письмо).

Незважаючи на значний науковий доробок, дослідження критичного мислення взагалі й у різних його аспектах настільки важливе і невичерпне, що вивчення його не припиниться ніколи. Стосовно формування навичок критичного мислення під час вивчення іноземної мови слід зазначити, що тут спектр досліджень взагалі необмежений. У рамках комунікативного підходу до вивчення іноземної мови (коли всі дії протягом уроку мають бути максимально наближеними до реальності і постійно відбувається зіставлення «свого» (задіяна рідна мова) і «не свого» (задіяна іноземна мова)) критичне мислення має бути присутнім постійно. І якщо кількість і різноманіття технологій, що використовуються у рецептивних видах мовленнєвої діяльності (читанні та слуханні), є достатніми, то технології, що сприяють розвиткові критичного мислення у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говорінні й письмі), потребують удосконалення. У статті представлено перелік технологій, що можуть бути задіяні під час занять із формування навичок у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говоріння і письмо), відповідно до певних навичок критичного мислення та

ментальних операцій, що їх супроводжують.

Ключові слова: *говоріння, критичне мислення, письмо, продуктивні види мовленнєвої діяльності, технології критичного мислення.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Про важливість уміння критично мислити вже ніхто не дискутує. Більше того, трагічні наслідки нерозвинутої цього вміння, а інколи і взагалі відсутності здатності мислити критично, наразі спостерігає весь світ. Формувати у тих, хто навчається, вміння критично мислити і постійно це вміння удосконалювати повинен кожний педагог, незважаючи ані на назву свого предмету, ані на вік тих, кого він навчає. Викладачі іноземної мови – не виняток. Формувати вміння критично мислити на заняттях з іноземної мови повинен кожний її викладач, і всі викладачі у змозі це вміння постійно розвивати й удосконалювати.

Аналіз актуальних досліджень. Поняття, для назви якого сучасні науковці використовують термін «критичне мислення» (КМ), посідало важливе місце у творчості видатних мислителів (Сократ, Фома Аквінський, Френсіс Бекон, Рене Декарт, Ісаак Ньютон) ще у найдавніші часи. Протягом десятиріч для назви цього поняття використовували різні терміни, як то «рефлексивне мислення» (Дж. Дьюї, Л. Виготський), «мислення вищого рівня» (М. Томас, Е. Манзо) та ін. Б. Блум розробив загальновідому таксономію, визначивши шість рівнів інтелектуальної поведінки, останні три з яких (аналіз, синтез та оцінювання) сучасні науковці також відносять до критичного мислення. Структуру критичного мислення, його цілі, характеристики, стандарти вивчали Л. Виготський, С. Брукфілд, Дж. Дьюї, А. Леонтєв, А. Бутенко, С. Король, А. Матюшкіна, О. Пометун, К. Поппер, Д. Рассел, В. Р. Руджеро, Дж. Стіл, Ч. Темпл, О. Тягло, П. Фасіоне, Д. Халперн та багато інших дослідників.

Постійно з'являються численні наукові розробки, присвячені формуванню КМ та впровадженню його принципів у навчальну діяльність, (П. Блонський, Н. Кірпота, В. Кушнір, О. Лабенко, Л. Муравська, О. Пометун, С. Романова, О. Тягло, Т. Яковенко та ін.).

Велика кількість науковців активно вивчає проблеми формування КМ у студентів вищої школи (К. Івлева, К. Костюченко, О. Курінний, З. Нікнейм, Л. Пелепейченко, С. Романова, А. Рояфар, О. Тягло та ін.)

Щодо формування навичок критичного мислення під час вивчення іноземної мови (ІМ), то на цю тему написано не тільки безліч статей, а й створені підручники ([6; 12] та ін.).

Незважаючи на значний науковий доробок, дослідження КМ як у цілому, так і в різних його аспектах настільки важливе і невичерпне, що вивчення його не припинеться ніколи. Стосовно формування навичок КМ під час вивчення іноземної мови, слід зазначити, що тут спектр досліджень взагалі необмежений. У рамках комунікативного підходу до вивчення ІМ (коли всі дії протягом уроку мають бути максимально наближеними до реальності, і постійно відбувається зіставлення «свого» (рідна мова) і «не свого» (ІМ) [11]) КМ має бути присутнім постійно. І якщо кількість і різноманіття технологій, що задіяні при рецептивних видах мовленнєвої діяльності (читанні та слуханні), є достатніми, то використання у закладах вищої освіти технологій, що сприяють розвитку КМ під час занять із формування та вдосконалення навичок у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говорінні й письмі), потребує вдосконалення.

Мета статті – обґрунтувати результативність упровадження в освітній процес технологій розвитку КМ у студентів вищої школи та систематизувати ті технології розвитку КМ на заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти, які сприяють удосконаленню навичок у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говорінні та письмі).

Виклад основного матеріалу. КМ вивчають науковці з різних галузей знань. Дослідники психолого-педагогічної галузі характеризують критичне мислення як окрему властивість особистості (Л. Виготський, Ю. Самарін, Б. Теплов), як уміння, навички розумової діяльності (С. Векслер, А. Смирнов, Б. Теплов), як феномен (особистісний та соціально значущий), без якого неможливо здобути якісну освіту, що є необхідним для кожної людини (Р. А. Фасьоне, Дж. Дьюї, Л. Пелепейченко).

Існує велика кількість визначень КМ. Якщо виділити те, що всі ці визначення об'єднує, то отримаємо *самостійне* судження, яке базується на *контекстуальних* міркуваннях, результатом яких є *зіставлення, аналіз, оцінка, висновок*. Тобто в процесі КМ задіяні різноманітні ментальні операції (МО) на кількох рівнях цього процесу. Серед різноманіття задіяних МО обов'язково є *накопичення інформації з різних джерел, її дослідження (аналіз,*

оцінка, упорядкування, відсортування, тестування різних можливостей, обґрунтування і т.д.), висновок, визнання та аналіз помилок, прийняття рішення.

Відповідно до певного набору МО освітній процес передбачає формування вмій та навичок КМ. До списку вмій та навичок КМ (Critical Thinking Skills) дослідники зазвичай відносять такі: сприймати нові ідеї, визначати необхідну інформацію, виділяти головне з більш ніж одного джерела інформації, зіставляти різні погляди та точки зору, належним чином аналізувати отримані дані, відрізняти факти від думки, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, бачити невизначеність та помилковість суджень, які пропонуються іншими; знаходити і наводити аргументи, оцінювати доречність і точність аргументів, коригувати припущення з урахуванням нових доказів, знаходити способи вирішення проблем, робити висновки, аналізувати й перевіряти їх на практиці, передбачати наслідки, обирати власну позицію та обґрунтовувати її доцільність у конкретній ситуації, збалансовувати логіку та емоції, визнавати та опрацьовувати помилки та ін.

Найбільш активно у науковій літературі досліджуються «прийоми та стратегії КМ з урахуванням триступеневої методики»: актуалізація – усвідомлення – рефлексія [2; 3; 5; 6; 12]. Постійно розроблюються технології критичного мислення та способи їх впровадження на заняттях з ІМ. Конструктивну основу технологій розвитку критичного мислення становить «базова модель трьох стадій організації навчального процесу» [5; 7]. Існують великі набори технік/технологій для кожної стадії: *актуалізація* («Мозковий штурм», «K-W-L/ Знаю – хочу знати – дізнався», «Прогнозування за ілюстрацією», «Асоціація», «Товсті/тонкі питання», «Дерево припущень»); *осмислення* («Технологія 6 капелюхів», «Зигзаг», «Insert», «Карусель», «Ромашка Блума»); *рефлексія* («Сінквейн», «Кластер», «Есе», створення концептуальних таблиць (в яких студенти можуть порівнювати три чи більше аспектів тієї чи іншої вивченої наукової проблеми); дискусії та обговорення, висловлення своєї точки зору) [2; 3; 6; 12].

Загалом серед прийомів та технологій формування КМ на заняттях з ІМ найчастіше пропонуються такі: Асоціативний куш, Мікрофон, Fishbone, дискусія, диспут; семантична (ментальна) карта; метод «Прес»; проблемні завдання. Серед «стратегій розвитку критичного мислення, які можна використовувати на

заняттях з іноземної мови у закладах вищої освіти» [3: 26]: анотація, попередній перегляд, контекстуалізація, складання питань, рефлексія, виклад у загальних рисах і стислий виклад, оцінювальне судження, порівняння і зіставлення джерел інформації. «Також на заняттях з іноземної мови у закладі вищої освіти доцільно використовувати не тільки вищезгадані види стратегій, але й інші певні засоби та методи, які сприяють розвитку критичного мислення на різних етапах навчання: створення кластерів при введенні нових тем, що формують асоціативне поле, яке, по суті, є мозковим штурмом; визначення причинно-наслідкових зв'язків взаємин головних героїв, висловлювання умовиводів на основі особистої інтерпретації; створення медіатекстів, оголошень, написання продовження оповідань або власної кінцівки; визначення факту та вигадки, простежування зв'язків між змістом літературного тексту, особистим досвідом студента і реальним світом...» [3: 27]. Детально у науковій літературі розглядаються методи/техніка/технології, які сприяють розвитку КМ: «Basket of ideas, concepts» (надає можливість викладачеві дізнатися думки студентів щодо заданої теми), «Cluster» (стимуляція розумової діяльності, структурування навчального матеріалу, підбиття підсумків того, що вивчили студенти), «Margin notes» (студент має можливість відстежувати своє розуміння прочитаної інформації), «Cinquain making» (вимагає від студента узагальнити академічний матеріал, інформацію, що дає можливість рефлексувати), «Training brainstorming» (нормування креативного типу мислення у студентів), «Essay writing».

Як видно з наведених прикладів, формування та розвиток навичок КМ відбувається під час формування навичок будь-якого з 4 видів мовленнєвої діяльності, але кількість і різноманіття технологій, що задіяні у рецептивних видах мовленнєвої діяльності (читанні та слуханні) значно перевищує кількість і різноманіття технологій, що задіяні під час занять з формування навичок у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говорінні і письмі). Тому потреба у детальному аналізі цього аспекту загальної проблеми постійно потребує уваги.

Представимо детальний перелік технологій, які застосовують під час занять із формування навичок у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говорінні і письмі) відповідно до навичок КМ та ментальних операцій, що їх супроводжують:

Mental Operations	Critical Thinking Skills	Writing	Speaking
Накопичення інформації з різних джерел.	Сприймати нові ідеї, визначати необхідну інформацію більш ніж з одного джерела; відрізнити факт від думки; збалансовувати логіку та емоції.	Essay writing (Description essay, Informative essay, Narrative essay), анотування, анкетування, прогнозування (у письмовій формі), асоціативні поля (у письмовій формі), особистий досвід (у письмовій формі).	Інтерв'ю, опитування громадської думки, прогнозування (в усній формі), асоціативні поля (в усній формі), особистий досвід (в усній формі).
Дослідження (обробка) інформації; порівняння, аналіз, оцінка; упорядкування; відсортування; тестування різних точок зору, різних можливостей.	Виділяти головне; зіставляти різні погляди, точки зору; належним чином зважувати дані; виявляти причинно-наслідкові зв'язки; знаходити і наводити аргументи; оцінювати доречність і точність аргументів; коригувати припущення з урахуванням нових доказів.	Стислий виклад інформації, вилученої з різних джерел (у письмовій формі); порівняння і зіставлення джерел інформації, фейк-чекінг (письмове розслідування); опитування громадської думки (аналіз результатів у письмовій формі); причинно-наслідкові ланцюжки; Essay writing (Analytical essay, Multiple-choices essay, Double Question essay, Advantages & Disadvantages essay, Agree&Disagree essay, Argumentative essay, Comparison&Contr	Стислий виклад інформації, вилученої з різних джерел (в усній формі), фейк-чекінг (доповідь в усній формі); опитування громадської думки (аналіз результатів в усній формі).

		<p>ast essay, Preference essay, If\Imaginary essay, Explanation essay); Integrated essay writing (на зразок Integrated essay з іспитів у форматі TOEFL, коли пропонується спочатку прочитати першу точку зору у тексті, а потім прослухати другу точку зору з лекції і проаналізувати обидві точки зору на предмет того, співпадають вони чи є протилежними); створення концептуальних таблиць.</p>	
Обґрунтовуван ня, висновок, прийняття рішення.	Знаходити способи вирішення проблем; робити висновки, аналізувати й перевіряти їх на практиці; передбачати наслідки; бачити невизначеність, помилковість суджень, які пропонуються іншими; бачити власні помилки, визнавати їх та виправляти; обирати власну позицію та обґрунтовувати її	Аналіз собистих помилко (у письмовій формі), передбачення наслідків (у письмовій формі), Essay writing (Opinion essay, Discussion essay, Persuasive essay, Problem solution essay); Academic discussion/ академічна онлайн-дискусія (на зразок «Лист для академічної дискусії» з іспитів у форматі TOEFL: професор	Аналіз особистих помилко (в усній формі), передбачення наслідків (в усній формі), Academic discussion/ академічна онлайн- дискусія (усний аналіз двох відповідей учасників онлайн- дискусії на одне й те ж саме питання

	доцільність у конкретній ситуації.	опублікував питання з певної теми, і деякі співгрупники відповіли своїми ідеями; пропонується 10 хвилин, щоб надрукувати власне повідомлення, яке сприятиме обговоренню; повідомлення має бути ясным і зв'язним, а також має бути добре підкріплене аргументами та прикладами).	професора, а потім формулювання власної відповіді); розробка проекту (усне обговорення складників проблеми, колективне вирішення проблеми, презентація результатів).
--	------------------------------------	---	--

Таблиця 1. Відповідність технологій, що задіяні під час занять з формування навичок у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говоріння і письмо), до навичок КМ та ментальних операцій, що їх супроводжують

Table 1. Conformity between the technologies used during classes on the formation of productive skills (speaking and writing), the critical thinking skills and the mental operations that accompany them.

Висновки. Впровадження в освітній процес технологій розвитку КМ у студентів вищої школи є ефективним і результативним. Навички та вміння, що студенти здобувають під час цього процесу, сприяють поліпшенню ефективності сприйняття інформації, а також підвищенню інтересу до процесу навчання загалом та зростанню відповідальності за самовдосконалення зокрема. Людина, яка здатна критично мислити, має шанс вижити у сучасних умовах. Наданий детальний перелік технологій, що задіяні під час занять із формування навичок у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говорінні й письмі) відповідно до навичок КМ, та ментальних операцій, що їх супроводжують, може бути застосований на кожному занятті з ІМ у закладі вищої освіти. Відпрацювання цих технологій у повному обсязі сприяє самостійному формуванню думок іноземною мовою на основі аналізу базової інформації, що включає думки інших з того ж

самого привіду, аналіз помилок, висновки, а також подальшому вирішенню широкого спектру проблем.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці нових технологій, що спрямовані на розвиток КМ у сучасних умовах, максимально підвищують ефективність формування комунікативної компетенції, внутрішньої і зовнішньої мотивації, позитивно впливають на соціальну інтеракцію студентів та враховують їхні індивідуальні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богдан І.В. Використання технології критичного мислення при формуванні у школярів комунікативної компетентності на уроках англійської мови. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Особливості викладання української та іноземної мови в школі: теорія та практика»*. 28 квітня 2020 р., Херсон. URL: <https://genezum.org/library/vykorystannya-tehnologii-krytychnogo-myslen-nya-pry-formuvanni-u-shkolyariv-komunikatyvnoi-kompetentnosti-na-urokah-angliyskoi-movu> (дата звернення: 01.03.2023).
2. Гембарук А., Бовгиря О. Розвиток критичного мислення учнів на уроках іноземної мови. URL: https://dSPACE.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9351/1/Gembaruk_Bovgurya_Rozvytok_krytychnogo_myslennya_na_urokah_inozemnoyi_movu.pdf (дата звернення: 01.09.2023).
3. Івлева К., Рейда О., Гулієва Д. Впровадження технології розвитку критичного мислення у процесі викладання іноземної мови у вищій школі. *Іноземні мови*. № 2/2021. С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.32589/1817-8510.2021.2.235676>.
4. Костюченко К.Є. Інтерактивні методи як засіб формування критичного мислення студентів на заняттях з англійської мови. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 104. Ч. 2. С. 388–391.
5. Коротка Н.В., Підколесна Л.А. Формування технологій критичного мислення при навчанні англійської мови в немовному вузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 16 (84). С. 99–102. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-16\(84\)-99-102](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-16(84)-99-102).
6. Критичне мислення на уроках англійської мови. Методичний посібник / Автор-упорядник: Калінська Г.В. Хмельницький, 2018. URL: <https://naurok.com.ua/kritichne-mislennya-na-urokah-angliysko-movi-5346.html> (дата звернення: 01.09.2023).
7. Курінний О.В. Методи розвитку критичного мислення на уроках англійської мови у вищих навчальних закладах. URL:

- <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/10840/1/.pdf> (дата звернення: 01.03.2023).
8. Маринченко Г.М., Моцак С.І. Формування критичного мислення студентів під час дистанційного навчання. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 4. С. 463–467. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.083>.
 9. Пелепейченко Л.М., Ревуцька С.М., Бабков Ю.П. Опори критичного мислення як інструмент розпізнавання маніпулятивних технологій. *Честь і закон*. 2022. Том 2. № 81. С. 112–119.
 10. Помегун О.І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/493/423> (дата звернення: 01.09.2023).
 11. Ревуцька С.М. The use of classroom routines in memorization and further development of communicative competence. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2020. Вип. 37. С. 55–69. DOI: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2020-37-06>.
 12. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови: навчально-практичний посібник / О.С. Нікітченко, О.А. Тарасова. Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. 104 с.
 13. Benjamin S. Bloom. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives / Lorin W. Anderson, David R. Krathwohl. L.: Longman, 1st Edition, 2001. 243 p.
 14. Facione P.A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight assessment. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/251303244_Critical_Thinking_What_It_Is_and_Why_It_Counts (дата звернення: 01.09.2023).
 15. Murawski L. Critical Thinking in the Classroom...and Beyond. *Journal of Learning in Higher Education*. 2014. № 10. P. 25–30.
 16. Nickname Z., Royafar A. Critical thinking skills of undergraduate students of educational sciences at Tehran universities. *Utopía y Praxis Latinoamericana*. 2019. Vol. 24, núm. Esp. 6. P. 54–63. URL: <https://www.redalyc.org/journal/279/27962177007/html> (дата звернення: 21.03.2023).
 17. Ruggiero V.R. The art of thinking: A guide to critical and creative thought (10th ed.). New York: Longman, 2012.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2023.

Статтю рекомендовано до друку 09.11.2023.

Як цитувати: Ревуцька С. Розвиток критичного мислення в процесі вдосконалення навичок продуктивних видів мовленнєвої діяльності. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі*.

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN THE PROCESS OF IMPROVING PRODUCTIVE COMMUNICATION SKILLS

Svitlana Revutska

PhD in Pedagogics, Associate Professor, Department of Philology, Translation and Strategic Communications, National Academy of the National Guard of Ukraine (61001, Kharkiv, 3 Zakhisnykiv Ukrainy Square);

e-mail: svetrev2014@gmail.com;

orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6568-236X>

The author addresses a crucial issue for higher educational institutions – the development of students' critical thinking abilities. Every teacher in a higher educational setting, irrespective of their discipline, must both foster and cultivate students' critical thinking skills within their classes. This is particularly vital for foreign language instructors. The article aims to substantiate the efficacy of implementing specific techniques aimed at enhancing students' critical thinking within higher educational processes and to systematize these techniques for fostering critical thinking in foreign language classes, thereby enhancing productive skills such as speaking and writing.

Despite extensive scholarly exploration, the study of critical thinking, both in its general scope and various facets, remains an inexhaustible and vital field that will continue to evolve. Concerning the cultivation of critical thinking skills in the process of learning foreign languages, it is noteworthy that the breadth of research in this area remains vast. Within the communicative approach to foreign language learning, where lessons are designed to mirror real-life scenarios and involve constant comparison between one's native language and the foreign language being learned, critical thinking must remain a constant presence.

While the techniques employed in receptive language skills (reading and listening) may be adequate, those used to develop critical thinking during sessions focused on refining productive language skills (speaking and writing) in higher education institutions require further enhancement. Consequently, a comprehensive analysis of this aspect of the broader issue demands ongoing attention. The article presents an exhaustive list of techniques applicable during sessions aimed at cultivating productive skills (speaking and writing), aligning them with specific critical thinking skills and the mental operations that accompany them.

Keywords: *critical thinking, productive skills, speaking, writing, techniques of critical thinking.*

REFERENCES

1. Bohdan, I.V. (2020). Vykorystannia tekhnolohii crytychnogo myslenia pry formuvani u shkoliariv comunicatyvnoi compitentsii na urokah angliiskoi

- movy [The use of critical thinking technology in the formation of schoolchildren's communicative competence on English lessons]. *All-Ukrainian scientific and practical conference "The specifics of teaching Ukrainian and foreign languages in school: theory and practice"*. Kherson. Available at: <https://genezum.org/library/vykorystannya-tehnologii-krytychnogo-myslennya-pry-formuvanni-u-shkolyariv-komunikatyvnoi-kompetentnosti-na-urokah-angliyskoi-movy> [Accessed 01 Sept. 2023] [in Ukrainian].
2. Hembaruk, A.S., Bovhyria, O. *Rozvytok krytychnogo myslenia uchniv na urokah inozemnoi movy [Development of students' critical thinking during foreign language lessons]*. Available at: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9351/1/Gembaruk_Bovgyrya_Rozvytok_krytychnogo_myslennya_na_urokah_inozemnoyi_movy.pdf [Accessed 01 Sept. 2023] [in Ukrainian].
 3. Ivlieva, K, Rejda, O, Gulieva, D. (2021). Technology implementation of critical thinking development in the process of teaching English in higher school. *Foreign languages*, 2, pp. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.32589/1817-8510.2021.2.235676> [in Ukrainian].
 4. Kostiuchenko, K.E. (2012). Interaktyvni metody yak zasib formuvannia krytychnogo myslennia studentiv na zaniattiah z angliyskoi movy [Interactive methods as a means of forming students' critical thinking during English classes]. *Naukovi zapysky KDPU. Seria: Filolohichni nauky [Bulletin of V. Vinnichenko Kirovohrad Pedagogical University. Series: Philological Sciences]*. 104, Part 2, pp. 388–391 [in Ukrainian].
 5. Korotka, N.V., Pidkolesna, L.A. (2022). Formation of critical thinking technologies in learning English in a non-lingual university. *Bulletin of Ostroh Academy National University: Philology Series*, 16 (84), pp. 99–102. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-16\(84\)-99-102](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-16(84)-99-102) [in Ukrainian].
 6. Kalynska, H.V. (2018). *Crytychne myslennia na urokah anhliyskoi movy [Critical thinking during English lessons.]*. Kalynska, H.V. (Comp.). Khmelnytskyi. Available at: <https://naurok.com.ua/krytychne-myslennya-na-urokah-angliysko-movi-5346.html> [Accessed 01 Sept. 2023] [in Ukrainian].
 7. Kurynyi, O.V. (2023). *Metody rozvytku krytychnoho myslennia na urokah anhliyskoi movy u vyshchyh navchalnyh zakladah [Methods of developing critical thinking during English lessons in higher educational institutions]*. Available at: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/10840/1/.pdf> [Accessed: 01 March 2023] [in Ukrainian].
 8. Marynchenko, H.M., Motsak, S.I. (2021). Formuvannia krytychnoho myslennia studentiv pid chas dystantsiinoho navchannia [Formation of students' critical thinking during distance learning]. *International scientific*

- journal "Grail of Science". 4, pp. 463–467. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.083> [in Ukrainian].
9. Pelepeichenko, L.M., Revutska, S.M., Babkov Yu.P. (2022). Critical thinking foundations as a tool for manipulative technologies recognition. *Honor and Law. Vol. 2, 81*, pp. 112–119 [in Ukrainian].
 10. Pometun, O.I. (2018). Critical thinking as a pedagogical phenomenon. *Ukrainian pedagogic journal. 2*, pp. 89–98. Available at: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/493/423> [Accessed 01 Sept. 2023] [in Ukrainian].
 11. Revutska, S.M. (2020). The use of classroom routines in memorization and further development of communicative competence. *Teaching languages at higher educational establishments at the present stage. Intersubject relations. 37*, pp. 55–69. DOI: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2020-37-06>.
 12. Nikitchenko, O.S., Tarasova, O.A. (2017). *Formuvannia navychok krytychnoho myslennia na urokakh inozemnoi movy [Formation of critical thinking skills during foreign language lessons]*. Kharkiv: "Drukarnia Madrid" [in Ukrainian].
 13. Bloom, Benjamin S. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Lorin W. Anderson, David R. Krathwohl. L.: Longman, 1st Edition.
 14. Facione, P.A. (2015). *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight assessment*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/251303244_Critical_Thinking_What_It_Is_and_Why_It_Counts [Accessed 01 Sept. 2023].
 15. Murawski, L. (2014). Critical Thinking in the Classroom...and Beyond. *Journal of Learning in Higher Education. 10*, pp. 25–30.
 16. Nickname, Z., Royafar, A. (2019). Critical thinking skills of undergraduate students of educational sciences at Tehran universities. *Utopía y Praxis Latinoamericana. Vol. 24, núm. Esp. 6*, pp. 54–63. Available at: <https://www.redalyc.org/journal/279/27962177007/html> [Accessed 21 March 2023].
 17. Ruggiero, V.R. (2012). *The art of thinking: A guide to critical and creative thought* (10th ed.). New York: Longman.

The article was received by the editors 01.10.2023.

The article was recommended for printing 09.11.2023.

In cites: Revutska S. (2023). Development of critical thinking in the process of improving productive communication skills. *Teaching languages at higher educational establishments at the present stage. Intersubject relations. 43*, pp. 102–114. DOI: <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2023-43-07> [in Ukrainian]